

اخلاق و آداب همسایگی در اسلام

اسحاق آسوده^۱

چکیده:

موضع دین مبین اسلام درباره همسایه، اخلاق و آداب همسایه‌داری، قابل تامل است. قرآن کریم در آیه ۳۶ سوره نساء حق همسایه را در امتداد حق بندگی، والدین، ارحام و ایتام یادآور می‌شود. پاره‌ای از روایات حرمت همسایه را هم‌طراز حرمت مادر معرفی نموده و برخی آمرزش انسان را در گرو رضایت همسایه دانسته و بعضی دیگر رعایت حقوق همسایه را از علامات شیعه قلمداد می‌کنند. از منظر ائمه هدی اخلاق همسایه‌داری صرفاً آزار نرساندن بدانها نیست، بلکه رفتار خوب و نیک با همسایه^۲ بعلاوه صبر پیشه کردن در برابر اذیت‌های آنان هم از آداب معاشرت با همسایه است. تاثیر و تاثرات همسایه به حدی است که تعدادی از احادیث، گزینش محل سکونت و خرید خانه را، متوقف بر انتخاب همسایه شایسته می‌دانند. به نظر می‌رسد گستره مفهومی همسایه امروزه بر اثر زندگی در مجتمع‌های مسکونی و آپارتمانی وسیع‌تر شده و بایسته‌های اخلاقی متفاوت‌تری را نسبت به گذشته شامل می‌شود و رعایت دستورات و هنجارهای فرازمانی و فرامکانی اسلام حیاتی‌تر است. این نوشتار بر آن است، ضمن بررسی دیدگاه اسلام و منابع دینی در مورد همسایه، رهیافت‌های ارائه شده را استخراج نموده و شیوه‌های کاربردی آن را در نظام اخلاقی دنیای مدرن و زندگی جدید تحلیل نماید.

کلیدواژه:

همسایه، اسلام، آداب، اخلاق، همسایه‌داری.

مقدمه

همزیستی، همراهی، همدلی، همدردی، همبستگی، همسایه‌داری و سایر مفاهیم مشابه در ادبیات اسلامی جایگاه خاصی دارد. اسلام به آداب و اخلاق اجتماعی و بایسته‌ها و نبایسته‌های اخلاقی چه در ساحت رفتار و چه در قلمرو پندار اهمیت زیادی می‌دهد. یک مسلمان نه تنها با کردار خود حق آزار دیگران را ندارد، بلکه به لحاظ باطنی نیز باید از رذایلی چون بدخواهی و بدگمانی میرا باشد. همسایه در این میان سهم شگرفی دارد. اولیا دین همیشه بر اهمیت نقش و جایگاه همسایه تاکید داشته‌اند. در روایات آمده که فاطمه علیها السلام برای مؤمنین و مؤمنات دعاء کرده و آنها را مقدم می‌داشتند. به ایشان عرض شد: ای دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شما برای مردم دعا می‌کنید، چرا برای خویش دعا نمی‌کنید؟ فرمودند: الجار ثم الدار؛ ابتداء همسایه سپس اهل خانه.^۲

۱. دکترای کلام، گرایش فلسفه دین و مسائل کلامی جدید، استادیار دانشگاه دولتی جهرم.

۲. ابن بابویه، علل الشرائع، ترجمه ذهنی تهرانی، ج ۱، ص: ۵۹۵

در این نوشتار ضمن بررسی اهمیت همسایه‌داری از منظر قرآن کریم و روایات، الزامات اخلاقی مرتبط با همسایه را استخراج و تحلیل نموده و در خاتمه لزوم تطبیق اصول مذکور بر زندگی مدرن را یادآور می‌شویم. در خصوص تبیین نوع نگاه نظام اخلاقی و اجتماعی اسلام به همسایه‌ها و نحوه مواجهه با آنان، چند اصل را خاطر نشان می‌سازیم:

- ۱- نیت و قصد انسان از مراعات حق همسایه و تعهد به آداب خوش‌همسایگی، در وهله اول کسب رضایت الهی و اخلاص است که خود نتایج دیگر را هم در پی دارد.
- ۲- این معیار اساسی که آنچه برای خود می‌پسندی برای دیگران نیز بیسند و آنچه برای خود نمی‌پسندی برای دیگران می‌پسند، که از زبان ائمه هدی به ما رسیده‌است، بسیار راهگشا و کارگشاست. امیرمؤمنان علی علیه‌السلام در وصیت خود به امام حسن علیه‌السلام بدان اشاره می‌فرماید: فاحبب لغيرک ما تحب لنفسک و اکره له ما تکره لها.^۱ سعدی این فرمایش امیر بیان را خوش به نظم کشیده‌است.

چو بد ناپسند آیدت خودمکن پس آنکه به همسایه گو بدمکن^۲

- ۳- این فرمایش نورانی پیامبر اکرم: کُلُّکُمْ رَاعٍ وَ کُلُّکُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ.^۳ چراغ راه مسلمانان در مسائل اجتماعی و معاشرت با دیگران است و انسان را از سلب مسوولیت بر حذر می‌دارد.

- ۴- تاکید دین مبین اسلام بر معاشرت و تعامل با مردم و پرهیز از فردگرایی و انزواطلبی شاخص دیگری در این موضوع است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: ... وَ خَالِطُوا النَّاسَ، وَ اتَّوَهُمُ وَ أَعِينُوهُمْ، وَ لَا تُجَانِبُوهُمْ^۴ ... با مردم بیامیزید و در اجتماعشان شرکت کنید و آنها را در کارها یاری نمایید منزوی نشوید و از جامعه کناره نگیرید.

- ۵- از ویژگیهای حق همسایگی دو طرفه بودن آن است و چنین نیست که همسایه‌ای حقوقی بر عهده دیگران داشته‌باشد ولی خودش نسبت به مجاورین حقی را تعهد نکند. امام صادق (ع) می‌فرماید: آیا شرم نکند مردی از شماها که همسایه‌اش حق همسایگی را نسبت به او رعایت کند ولی او حق همسایه را شناسد؟!^۵

با این مقدمات به تبیین و تحلیل موضوع می‌پردازیم. لازم به ذکر است که شیوه تحقیق در این نوشتار کتابخانه‌ای و اسنادی بوده و در برخی موارد تجربیات شخصی و مشاهدات عینی استفاده شده‌است.

۱ سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، نامه ۳۱ صص ۵۲۶-۵۲۷

۲ سعدی، بوستان، باب هفتم در عالم تربیت

۳ مجلسی، بحار الأنوار (ط - بیروت)؛ ج ۷۲؛ ص ۳۸

۴ عده ای از علماء، الأصول الستة عشر (ط - دار الحدیث)؛ ص ۲۴۶

۵ کلینی، الروضة من الکافی، ترجمه رسولی محلاتی؛ ج ۱؛ ص ۲۱۴

معنای همسایه و حد آن

همسایگی، مفهوم و حریم آن، تا حد زیادی عرفی است و در جوامع مختلف، دایره‌اش، با توجه به عرف آن مناطق تغییر می‌کند، لذا نمی‌توان به طور معین قلمرو آن را مشخص نمود. برخی اهالی یک مجتمع، محله یا روستای کوچک را همسایه می‌دانند. در پاره‌ای روایات، حریم همسایگی به چهل دیوار محدود شده‌است. معاویه بن عمّار گوید: به حضرت صادق علیه السلام عرض کردم: قربانت شوم، حدّ و مرز همسایه چقدر است؟ فرمود: از هر طرف چهل خانه^۱

نکته جالب توجه این است که معیار چهل خانه از هر طرف در شهرهای کوچک تقریباً تمام شهر را در برمی‌گیرد. چون اگر خانه هر انسانی را مرکز دایره‌ای فرض کنیم که شعاع آن از هر طرف چهل خانه باشد، با یک محاسبه ساده در باره مساحت چنین دایره‌ای روشن می‌شود که مجموع خانه‌های اطراف آن را تقریباً پنج هزار خانه تشکیل می‌دهد که مسلماً شهرهای کوچک بیش از آن خانه ندارند.^۲

البته می‌توان آن را معیاری برای پرداخت حقوق مالی و رعایت احکام و حقوق همسایگی قرار داد که مراعات آن تاثیر زیادی در ایجاد امنیت اجتماعی و شهروندی و رشد عاطفی خواهد داشت.

جایگاه و اهمیت همسایه

در زبان دین اشاره به همسایه از واژه‌ی جار استفاده می‌شود که از ریشه‌ی پناه داده گرفته شده‌است. جار کسی که به شما پناه می‌دهد یا متقابلاً شما به او پناه می‌دهید. لغت اجاره نیز به معنای پناه دادن به کار می‌رود. اگر خانه فردی در یک بیابان، دشت یا فضاهای غیرمسکونی قرارداد داشت؛ و هیچ همسایه‌ای مجاور وی نبود اهمیت وجود همسایه بیشتر قابل درک بود. در مقابل تهدیدات بیرونی منزل همسایه نوعی حصار و سپر محسوب می‌شود و معمولاً بدی‌های همسایه هر قدر هم که باشد، بدان حد نیست که سایه‌ی پناهش را در خطرات از ما دریغ کند. پس حتی همین وجود فیزیکی همسایه، فارغ از تعاملات اجتماعی‌اش ارزشمند و درخور قدرشناسی است. توجه به این نکته و اصلاح نوع نگاه به همسایه، تاثیر شگرفی در بهبود روابط دارد و ناسازگاریها را قابل تحمل‌تر خواهد ساخت.

پناه‌بخشی همسایه، تا بدان حد برای انسان به عنوان یک نیاز ضروری تلقی می‌گردد که خداوند خود را همسایه و پناه بی پناهان خوانده‌است. در دعای مشلول مفاتیح الجنان خطاب به پروردگار آمده: یا جَارَ مَنْ لَا جَارَ لَهُ، یا جَارِيَ اللَّصِيقِ، ای همسایه بی‌همسایگان، ای همسایه به من پیوسته. به این ترتیب جار اگر چه در مورد خداوند به معنای قرابت فیزیکی نیست، لکن یکی از نامهای مقدس خداوند است و حرمتی بزرگ دارد. با این توضیح به بیان اهمیت جایگاه همسایه می‌پردازیم.

الف: خوش همسایگی شرط مسلمانی

امام جعفر صادق علیه السلام در پی درخواست سفیان ثوری وصیتی فرمود که بخشی از آن این است: ... ای

۱ ابن بابویه، معانی الأخبار، ترجمه محمدی؛ ج ۱؛ ص ۳۷۰

۲ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، صص ۳۸۰-۳۸۱

سفیان به خداوند اعتماد داشته باش تا مؤمن باشی و به آنچه خداوند نصیب فرموده راضی باش تا بی نیاز گردی و با هر که همسایه شدی همسایه نیکو باش تا مسلمان شوی.^۱

در این روایت امام صادق علیه السلام شرط مسلمان بودن را نیکی به همسایه می داند و آنچه استفاده می شود این است که نیکی نرساندن به همسایه با مسلمانی مورد نظر رئیس مذهب سازگار نیست، چه رسد به آزار همسایه. شبیه همین روایت از حضرت ختمی مرتبت نیز رسیده است: هر که از حرامهای خدا پارسا باشد عابد است، و هر که به قسمت خدا خشنود باشد توانگر است و هر کس با همسایه خود خوش همسایه باشد مسلمان است.^۲

ب: خوش همسایگی علامت ایمان

از پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم روایت شده که فرمود: و الذی نفس محمد بیده لا یؤمن بی عبد یبیت شعبان و اخوه او قال جاره المسلم جائعا ... سوگند به کسی که جان محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) در ید قدرت اوست، ایمان به رسالت من نیاورده، آن کسی که با شکم سیر شب را به صبح برساند و همسایه یا برادر مسلمانش گرسنه بماند!^۳

در روایت مشابه دیگری رسول اکرم می فرماید: مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبْعَانَ وَ جَارُهُ طَاوِيًا مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ كَاسِيًا وَ جَارُهُ غَارِيًا.^۴ به من ایمان نیاورده است آن کس که شب سیر بخوابد و همسایه اش گرسنه باشد. به من ایمان نیاورده است آن کس که شب پوشیده بخوابد و همسایه اش برهنه باشد. روزی امیرمومنان از پیامبر اکرم درخواست بیان اوصاف مومن را نمودند که حضرت ختمی مرتبت به بیست شاخصه مومن اشاره می کنند و می فرماید: بیست خصلت در مؤمن است که اگر نداشته باشد ایمانش کامل نیست که دو ویژگی از این خصائل در مورد همسایه می باشد. یکی اینکه همسایه را نیاززند. دیگر اینکه همسایه از آنها آزار نبیند (اگر چه بوسیله بچه و خادم آنها باشد).^۵ همچنین امام صادق علیه السلام فرمود: مؤمن کسی است که همسایه از جور و ستم او درامان باشد. المؤمن من أمن جاره بوائقه، قلت و ما بوائقه قال ظلمه و غشمه.^۶

ج: خوش همسایگی علامت شیعه

حضرت امام باقر (ع) یکی از ویژگی های شیعه را، رعایت حق همسایگی می داند: از نشانه های پیروان ما، رسیدگی به همسایگان نیازمند و تهی دست و بدهکاران و یتیمان است.^۸

۱ ابن بابویه، الخصال، ترجمه فهري؛ ج ۱؛ ص ۱۸۶

۲ کراچکی، گنجینه معارف شیعه امامیه، ترجمه کتاب کنز الفوائد و التعجب؛ ج ۲؛ ص ۱۶۸

۳ دیلمی، إرشاد القلوب، ترجمه سلگی؛ ج ۱؛ ص ۳۹۲

۴ نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۸؛ ص ۴۲۹

۵ کلینی، أصول الكافي، ترجمه مصطفوی، ج ۳، ص: ۳۲۷-۳۲۸

۶ طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص: ۲۰۱

۷ فیض کاشانی، الوافی؛ ج ۵؛ ص ۵۱۸

۸ کلینی، الكافي (ط - الإسلامية)؛ ج ۲؛ ص ۷۴

د: نشانه جوانمردی

امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «مِنَ الْمَرْوَةِ تَعَهُدُ الْجِرَانَ؛ رسیدگی به همسایگان، جوانمردی است»^۱

همسایه در قرآن

آیه‌ای که در قرآن کریم به همسایه و جار اشاره دارد و آن را به همسایه نزدیک و دور تقسیم می‌کند آیه ۳۶ سوره نساء است. وَ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَ بِالْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ الْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْجَارِ الْجُنْبِ وَ الصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا و خدا را پرستید، و چیزی را شریک او قرار ندهید، و به پدر و مادر و خویشاوندان و یتیمان و مستمندان و همسایه نزدیک و همسایه دور و همنشینان و همراهان و در راه ماندگان و بردگان نیکی کنید؛ یقیناً خدا کسی را که متکبر و خودستاست، دوست ندارد.^۲

صاحب مجمع البیان ضمن نقل این قول که منظور از همسایه نزدیک، همسایه خویشاوند نیست - چه در باره خویشاوندان قبلا سفارش شده است - این امکان را خاطر نشان می‌سازد که همسایه هر گاه خویشاوندی هم داشته باشد، دارای دو حق است و هر گاه خویشاوند همسایه نباشد فقط دارای یک حق است. بنابر این مانعی ندارد که درباره خویشاوند دومرتبه سفارش شده باشد.^۳

برخی مفسرین مراد از همسایه دور و نزدیک را همسایگانی می‌دانند که بین دوطرف خویشاوندی نباشد،^۴ علامه طباطبایی علاوه بر حالت مذکور احتمال می‌دهد همسایه غیرخویشاوند تنها مربوط به (الجار الجنب) باشد.^۵

به نظر آقای مکارم اینک برخی مفسران همسایه نزدیک را همسایگانی که جنبه خویشاوندی دارند دانسته‌اند - با توجه به اینکه در جمله‌های سابق از همین آیه اشاره به حقوق خویشاوندان شده - بعید می‌داند و آن را نزدیکی مکانی تفسیر می‌کنند، زیرا همسایگان نزدیکتر حقوق و احترام بیشتری دارند، و یا اینکه منظور همسایگانی است که از نظر مذهبی و دینی با انسان نزدیک باشند. سپس در باره همسایگان دور سفارش می‌نماید که، منظور از آن دوری مکانی است...

جالب توجه اینکه قرآن در آیه فوق علاوه بر ذکر "همسایگان نزدیک"، تصریح به حق "همسایگان دور" کرده است زیرا کلمه همسایه معمولا مفهوم محدودی دارد، و تنها همسایگان نزدیک را در برمی‌گیرد لذا برای توجه‌دادن به وسعت مفهوم آن از نظر اسلام، راهی جز این نبوده که از همسایگان دور نیز صریحا نام برده شود.

همچنین ممکن است منظور از همسایگان دور، همسایگان غیر مسلمان باشد، زیرا حق جوار (همسایگی)

۱ خوانساری، شرح بر غررالحکم و درر الکلم، ج ۷، ص ۴۹

۲ نساء، ۳۶

۳ طبرسی مجمع البیان ج ۵، ص: ۱۴۲-۱۴۱

۴ طباطبایی، تفسیر المیزان ج ۴ ص ۵۶۷ به نقل از تفسیر عیاشی

۵ طباطبایی، تفسیر المیزان ج ۴ ص ۵۶۷

در اسلام منحصر به همسایگان مسلمان نیست و غیرمسلمانان را نیز شامل می‌شود. مگر آنهایی که با مسلمانان سرچنگ داشته باشند.^۱

به نظر صاحب تفسیر نور «الْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْجَارِ الْجُنُبِ»، شامل همسایه‌ی فامیل و غیرفامیل، هم‌عقیده و غیر هم‌عقیده نیز می‌شود.^۲

برخی تفسیر متفاوت‌تر و ذوقی‌تری مطرح نموده‌اند: «اینکه خداوند در این آیت با ذکر لزوم نیکی با پدر و مادر، یادی هم از همسایگان کرد و مراعات حقوق ایشان بنمود، از آنجاست که همسایگان بسیارند و حقوق ایشان به اندازه نزدیکی و دوری آنهاست، یکی همسایه خانه‌است و دومی همسایه نفس و سومی همسایه دل و چهارمی همسایه جان - همسایه خانه، آدمیزاد است و همسایه نفس، فرشته است و همسایه دل، آرایش دانش است و همسایه جان، حق تبارک و تعالی است.

رعایت حق همسایه خانه، آن است که مراعات حال او کنی و به مواسات خویش پیوسته او را از خود خشنود و آسوده داری، حق همسایه نفس، آن است که او را به طاعت خویش شاد داری و از گناهکاری او را اندوهگین نکنی، حق همسایه دل، آن است که معرفت و دانش خود را از شائبه بدعت و آرایش فتنه و حیرت پاک گردانی و به لباس شریعت و پیرایه حکمت آراسته کنی، حق همسایه جان آن است که اخلاق پاکیزه کنی و اطراف و جوانب را ادب کنی و خاطر پر از حرمت داری و قدم از دو گیتی برگیری و از خود بازرفته حق را یکتا شوی!»^۳

آنچه از مجموع تفاسیر برداشت می‌شود، این است که ظاهراً مراد از (الجار ذی القربی) هم قرابت فیزیکی و مکانی می‌تواند مطرح نظر باشد و هم قرابت خویشی و قومیتی و هم قرابت عقیدتی و آئینی. چنانچه در مورد (الجارالجنب) هم همسایگان دورتر مکانی مشمول آیه می‌شود، هم بعد خویشاوندی را شامل می‌شود و هم فاصله ایمانی و عقیدتی را. با این اوصاف اگر کافری همسایه قریب کسی باشد، به جهت قرابت مکانی‌اش همسایه محسوب می‌شود و اگر مومنی همسایه قریب‌اش باشد، هم به جهت نزدیکی مکانی و هم به جهت پیوند ایمانی در سلک همسایگان قرار می‌گیرد. طبعاً همسایه خویشاوند مومنی که نزدیک انسان سکونت دارد، از سه جهت حق همسایگی دارد. پاره‌ای از احادیث این برداشت را تایید می‌نمایند که در قسمت روایات بدان اشاره می‌شود.

همسایه در نهج البلاغه

امیرالمومنین علیه‌السلام در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه می‌فرمایند: سَلُّ عَنِ الرَّفِيقِ قَبْلَ الطَّرِيقِ، وَعَنِ الْجَارِ قَبْلَ الدَّارِ. قسمت دوم سخن امام، این هشدار را می‌دهد که: انسان هنگام انتخاب خانه، مراقبت کند، تا با اشخاصی نادرست و گمراه، همسایه نشود. زیرا، همسایه گمراه، علاوه بر زیان‌ها و ناراحتی‌هایی که به بار می‌آورد، بر اثر همراهی و همنشینی و معاشرت پی در پی، در روحیه انسان، تأثیر سوء

۱ مکارم، تفسیر نمونه ج ۳ صص، ۳۸۰-۳۸۱

۲ قرائتی، تفسیر نور، ج ۲ ص ۶۶

۳ میبدی، خلاصه تفسیر ادبی و عرفانی قرآن مجید، ج ۱، ص ۱۹۴

می‌گذارد.

امیرالمومنین در نامه ۴۷ نهج البلاغه سفارش پیامبر در مورد همسایه را این چنین بازگو می‌فرماید:
 اللَّهُ اللَّهُ فِي جِيرَانِكُمْ، فَإِنَّهُمْ وَصِيَّةُ نَبِيِّكُمْ، مَا زَالَ يُوصِي بِهِمْ حَتَّى ظَنَّنَا أَنَّهُ سَيُورَثُهُمْ! خدایا در رابطه با همسایگان، که مورد سفارش پیامبر شمایند، پیوسته به آنان سفارش داشت تا جایی که گمان بردیم میراث برشان خواهد ساخت!

ایشان در خطبه قاصعه ضمن انتقاد از برخی تعصبات جاهلانه و فخر فروشی های بی‌مایه، خصال نیکو و خوی خوب انسانی را ملاک مباهات و فضیلت قرار می‌دهد و به دنبال آن برخی از خصلت‌هایی را که سزاوار است افراد داشته باشند، برمی‌شمارد. نخستین این حالات نیکو از دیدگاه مولی‌الموحدين، حقوق همسایه و رعایت حال اوست: فَتَعَصَّبُوا لِخِلَالِ الْحَمْدِ مِنَ الْحِفْظِ لِلْجَوَارِ، تعصب بوزرید به خصلت های بارزش که عبارت است از حفظ حقوق همسایه ها، و...^۱ همچنین یکی از صفات متقین که حضرت علی (ع) در خطبه همام بدان اشاره فرموده‌است، زیان نرسانیدن به همسایه می‌باشد: وَ لَا يُضَارُّ بِالْجَارِ^۲.

حرمت همسایه

امام صادق (ع) می‌فرماید: در کتاب امیرمؤمنان (ع) خواندم که رسول خدا (ص) فرموده بودند: همسایه همچون نفس انسان است، نباید خسروانی متوجه او گردد و نیز روا نیست همسایه را (بدون جهت) مجرم تلقی کرد و حرمت همسایه با حرمت مادر برابر است (حُرْمَةُ الْجَارِ عَلَى الْجَارِ كَحُرْمَةِ أُمِّهِ) و نیز از آن حضرت نقل شده است: حرمت همسایه همچون حرمت خون است و باید همسایه را گرمی داشت اگرچه غیر مسلمان باشد.^۳ فیض کاشانی در تبیین این روایت شریف بیان می‌دارد که مرد همچنانکه به خود ضرر نمی‌رساند و خود را در مهلکه گناه و خطا نمی‌اندازد در مورد همسایه نیز بایست چنین کند.^۴

حفظ حرمت همسایه، هم شامل احترام ظاهری است مانند ادب در برخوردها و پرهیز از هرگونه رفتار و گفتار زننده و هم احترام باطنی، یعنی حفظ حرمت مال و ناموس همسایه. درحقیقت، یک انسان مؤمن، ضمن اینکه احترام ظاهری را در رابطه با همسایه رعایت می‌کند، نباید فکر خیانت به مال و ناموس همسایه را در ذهن پیروراند؛ زیرا پی‌آمد چنین خیانتی به مراتب سنگین تر از خیانت به دیگران است.

در روایات آمده که «هر کس به خانه همسایه سرکشد و به عورت مردی یا موی زنی یا عضوی از بدن او نگاه کند، بر خدا سزاوار است که او را با منافقانی که در دنیا در پی عیوب مردم بودند وارد دوزخ کند، و از دنیا بیرون نمی‌رود تا اینکه خدا او را رسوا سازد، و در آخرت نیز عیوب او را برای مردم آشکار خواهد ساخت.»^۵ انسان مؤمن نه تنها نباید چنین خیانت‌هایی را مرتکب شود، بلکه در غیاب همسایه باید از مال و ناموس او،

۱ سید رضی، نهج البلاغه خطبه ۱۹۲

۲ سید رضی، نهج البلاغه، خطبه همام (خصال متقین، ۱۹۳)

۳ کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۴۶۵؛ طبرسی، مشکوٰۃ الانوار، ج ۱، ص ۴۶۴

۴ فیض، الوافی، ج ۵، ص: ۵۲۰-۵۱۹

۵ ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ترجمه انصاری، ص ۵۵۷

همانند مال و ناموس و خانواده خود حفاظت کند.^۱

حقوق همسایه

پیامبر(ص) در روایتی فرموده‌اند که مردم از حق همسایه جز اندکی نمی‌دانند. «چون همسایه وام بخواهد، باید به او وام داد و چون خیری به او رسد، باید شادباش بگویدش و چون اندوه و مصیبتی به او رسد، باید او را تسلیت دهد و نباید ساختمان خانه خود را از خانه همسایه چندان بلندتر بسازد که مانع از وزش نسیم گردد، مگر به اجازه او و چون میوه نوبر بخرد، باید برای همسایه بفرستد و اگر به او هدیه نمی‌کند باید آن میوه را پوشیده به خانه خود برد و نباید اجازه دهد کودکانش آن میوه را آشکارا مصرف کنند که اشتهای کودکان همسایه تحریک، و ناراحت شوند»

سپس رسول خدا فرمودند: همسایگان سه نوعند: برخی از آنان سه حق دارند، حق اسلام و حق همسایگی و حق نزدیک بودن. برخی از آنان دو حق دارند، حق اسلام و حق همسایگی. (در مورد همسایگان دورتر) و برخی یک حق دارند و آن همسایه کافر است که فقط حق همسایگی برای او محفوظ است و فرموده است: آن کس که سیر باشد و همسایه‌اش کنار او گرسنه بماند از مؤمنان نیست^۲

امام سجاد علیه‌السلام نیز درباره حقوق همسایه فرمود: *أَمَّا حَقُّ جَارِكَ فَحِفْظُهُ غَائِبًا وَإِكْرَامُهُ شَاهِدًا وَ نُصْرَتُهُ إِذَا كَانَ مَظْلُومًا وَ لَا تَتَّبِعْ لَهُ عَوْرَةً فَإِنَّ عِلْمَتَ عَلَيْهِ سُوءٌ سَتَرْتَهُ عَلَيْهِ وَ إِنْ عَلِمْتَ أَنَّهُ يَقْبَلُ نَصِيحَتَكَ نَصَحْتَهُ فِيمَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ وَ لَا تُسَلِّمُهُ عِنْدَ شَدِيدَةٍ وَ تُقِيلُ عَثْرَتَهُ وَ تَغْفِرُ ذَنْبَهُ وَ تُعَاشِرُهُ مُعَاشِرَةً كَرِيمَةً ...* اما حق همسایه‌ات این است که در غیاب او آبرویش را حفظ کنی و در حضورش او را احترام نهی. اگر به او ظلمی شد یاریش رسانی، دنبال عیب‌هایش نباشی، اگر بدی از او دیدی بپوشانی، اگر بدانی نصیحت تو را می‌پذیرد او را در خفا نصیحت کنی، در سختی‌ها رهایش نکنی، از لغزشش درگذری، گناهِش را ببخشی و با او به خوبی و بزرگواری معاشرت کنی...^۳

آداب اخلاقی همسایه‌داری

عدم آزار و اذیت

یکی از آدابی که در روایات بدان تاکید شده است حرمت آزار و اذیت همسایه است. آزاررسانی نسبت به همگان ناپسنداست، اما در مورد همسایه قبیح‌تر می‌باشد. رسول اکرم فرمود: هر کس که به خدا و قیامت ایمان دارد باید همسایه‌اش را اذیت نکند.^۴ خدمت حضرت رسول صلی الله علیه و آله عرض کردند: فلان زن روزها روزه می‌دارد و شب‌ها نماز می‌خواند، ولی او با زبان خود همسایه‌ها را آزار می‌دهد، فرمود: آن زن از آنها استفاده نخواهد کرد و او از دوزخیان است. عرض کردند یا رسول الله فلان زن فقط نماز واجب می‌خواند

۱ بافکار، حسین، آداب اجتماعی اسلام «مبانی»، روش‌ها و کارکردها، فصل آداب رفتار با همسایه

۲ فتال نیشابوری، روضة الواعظین، ترجمه مهدوی دامغانی، ص: ۶۱۸ و طبرسی، مشکاة الأنوار، ص ۲۰۰

۳ ابن بابویه، الخصال، قم ج ۲؛ ص ۵۶۹

۴ طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص: ۲۰۱

و روزه ماه رمضان را می‌گیرد و لیکن همسایه را اذیت نمی‌کند، فرمود: او اهل بهشت است.^۱ همچنین پیامبر رحمت فرمودند: کسی که می‌خواهد با ما باشد باید همسایگان خود را رنج ندهد و هر کس همسایه خود را اذیت کند خداوند بوی بهشت را بر او حرام می‌کند و جای وی جهنم است و در جای بدی قرار خواهد گرفت، هر کس حق همسایه را ضایع کند از ما نیست.^۲ بنابراین جوازی برای همسایه آزاری حتی در جایی که همسایه شروع به ایذاء کرده و بر آن مداومت دارد، نیست. در روایتی امام صادق سه طیف را معرفی می‌کند که دعا و درخواست شان به اجابت نرسد. یکی از این سه تن شخصی است که بر همسایه خود نفرین کند (و از همسایه آزاری او به خدا شکایت کند) با اینکه خدای عز و جل برای او راهی قرار داده، و آن این است که خانه خود را بفروشد و از همسایگی او به جای دیگر رود.^۳ البته مقتضای حدیث در جایی است که شخصی از همسایه‌اش به جهت همسایگی شکوه کند و صدمه‌اش به انسان از جهت همسایگی است. اما اگر مثلاً منافق یا دشمنی همسایه انسان باشد، شرایط متفاوت می‌باشد.

آزردن دل همسایگان، بر هم زدن آسایش ایشان، وارد آوردن خسارات معنوی و مادی برایشان با برگزاری مجالس همراه با ساز و آواز پی در پی، سر و صداها، ساختمان‌سازی و مشرف شدن بر ایشان با بناهای مرتفع و برج‌های برافراشته و بدون جلب رضایت قلبی ایشان، تجاوز به حریم خانوادگی همسایه‌ها و اعمال فشارهای گوناگون روانی و اجتماعی برای نیل به امیال نفسانی و خرید خانه و فرار صاحب‌خانه و ... از مصادیق بارز اذیت همسایه و آزرده ساختن خاطر مبارک پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) است.^۴

۲- صبر بر لغزشهای همسایه

طبق تعالیم اسلام از آداب همسایه‌داری تنها آزاررسانی نیست، بلکه چنانچه رنجش و لغزشی نیز مشاهده گردید، بایستی سعه صدر داشت و خویشتن‌داری پیشه ساخت. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس از لغزش همسایه صرف نظر کند خداوند روز قیامت از لغزشهای او درمی‌گذرد،^۵ تضاد و مزاحمت از پی‌آمدهای ناگزیر در زندگی اجتماعی است. ممکن است کم‌توجهی و عمل نکردن بعضی افراد به آداب اسلامی، آسایش را از دیگران بگیرد و آنان را بیازارد. این امر زمینه‌ساز کدورت‌ها و درگیری‌های بعدی می‌شود. در این صورت، شایسته است طرفی که از همسایه خود کم‌لطفی دیده است، آزار همسایه را تحمل کند. اگر هم ناچار به نشان دادن واکنش شد، با رویی گشاده و زبانی نرم به وی گوشزد کند، به گونه ای که آن تذکر به اصلاح او کمک کند و موجب رنجش خاطرش نشود.^۶

۱ همان، ص ۲۰۲

۲ همان، ص ۲۰۱

۳ کلینی، أصول الکافی، ترجمه مصطفوی، ج ۴، ص ۲۷۵

۴ افروز، روانشناسی رابطه‌ها، ص ۱۰۳ - ۱۱۶

۵ طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص ۲۰۱

۶ بافکار، آداب اجتماعی اسلام «مبانی، روش‌ها و کارکردها»، فصل آداب رفتار با همسایه

امام صادق علیه السلام فرمود: ليس حسن الجوار كف الأذى و لكن حسن الجوار صبرك على الأذى. حسن جوار این نیست که همسایه را آزار ندهی بلکه حسن جوار آن است که بر اذیت آنها صبر داشته باشید.^۱ اوحدی می گوید:

باطلی گر کنند یاد میار

حق همسایگان بزرگ شمار

۳- احسان به همسایه حتی در برابر آزارها

این که انسان به دیگری آزار نرساند یک مرتبه از کمال است. در مرتبه بعدی صبر بر آزار همسایه، اغماض در برابر کم توجهی ها و بی توجهی های اجتماعی همسایه ها است که رفتاری پسندیده تر و مطلوب تر است. اما در سطحی متعالی وقتی انسان با اولیای خدا همراه شد، رفتارهای نامطلوب بعضی از همسایه ها را با کلام دلنشین و رفتاری محبت آمیز و با هدیه و احسان پاسخ می دهد و عالی ترین شیوه برخورد و برترین روش تربیتی ماخوذ از اولیای طاهرین را به نمایش می گذارد. چنانچه امام علی علیه السلام می فرماید: شِيعَتُنَا الْمُتَبَادِلُونَ فِي وَّلَايَتِنَا الْمُتَحَابُّونَ فِي مَوَدَّتِنَا الْمُتَزَاوِرُونَ فِي إِحْيَاءِ أَمْرِنَا الَّذِينَ إِنْ غَضِبُوا لَمْ يَظْلِمُوا وَإِنْ رَضُوا لَمْ يَسْرِفُوا بَرَكَهٌ عَلَى مَنْ جَاوَرُوا سَلِمَ لِمَنْ خَالَطُوا.

شیعیان ما کسانی اند که در راه ولایت ما بذل و بخشش می کنند، در راه دوستی ما به یکدیگر محبت می نمایند، در راه زنده نگه داشتن امر و مکتب ما به دیدار هم می روند. چون خشمگین شوند، ظلم نمی کنند و چون راضی شوند، زیاده روی نمی کنند، برای همسایگانمان مایه برکت اند و نسبت به هم نشینان خود در صلح و آرامش اند.^۲

در بخشی از دعای چهل و چهارم صحیفه سجادیه که مربوط به استقبال از ماه مبارک رمضان است، امام چهارم از پیشگاه خداوند توفیق رفتار توام با فضل و سخاوت درباره همسایه را مسألت می نماید: وان نتعاهد جيراننا بالافضال و العطية.^۳

نکته مهم این است که انسان باید از دایره احسان به همسایه نگاه کند، نه از دریچه حقوق اجتماعی و مانند آن. پس مراعات حقوق یا عدم اذیت و آزار به معنای خوش همسایگی نیست، بلکه خوش همسایه کسی است که در برابر آزار و اذیت همسایه، به مقابله به مثل اقدام نکند بلکه از سر احسان و ایثار نسبت به اذیت های او چشم پوشی کرده و درگذرد و صبر نماید.^۴

۴- افشای خوبی و پوشیدن بدی همسایه

رسول اکرم می فرمایند: از سه چیز به خدا پناه ببرید که کمرشکن است: (یکی) همسایه بد که اگر خیری ببیند مستور دارد و اگر بدی ببیند منتشر سازد (تعوذوا بالله من ثلاث فواقر: جار سوء إن رأى خيرا كتمه و

۱ فیض کاشانی، الوافی، ج ۵، ص: ۵۱۷ و طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص: ۲۰۱

۲ کلینی، الکافی (ط - الإسلامية)؛ ج ۲؛ ص ۲۳۶ و ص ۲۳۷

۳ زین العابدین، صحیفه سجادیه، ترجمه حامد رحمت کاشانی، ص ۲۵۷

۴ بنگرید به مناسبت های اخلاقی و رفتاری با همسایگان، پاسدار اسلام، اسفند ۸۳ و فروردین ۸۴، شماره ۲۷۹ و ۲۸۰

إن رأی شراً أذاعه^۱ منظور از الفاقرة، ج فَوَاقِر: بلاى سخت است آن چنان که استخوانهای کمر را بشکنند.^۲

۵- احوال‌پرسی از همسایه

یکی از مصادیق همسایه‌داری نیکو احوال‌پرسی از حال و احوال همسایه است. امری که در ایجاد صمیمیت بسیار حائز اهمیت می‌باشد. در روایات آمده است: با اختلاف الفت صورت نگیرد؛ از خوش همسایگی، احوال‌پرسی از همسایه است.^۳

۶- مراعات همسایه در طبخ و طعام

از جمله آداب اخلاقی همسایه‌داری سهیم کردن همسایگان در طعام، خصوصاً مواردی است که بوی مضاعفی را پراکنده می‌نماید. ممکن است طفلی یا مریضی متأثر از رایحه غذا میل به آن پیدا کند که این امری دو طرفه است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که یکی از شما آب‌گوشتی بپزد، باید آبش را زیاد کند، و مقداری را به همسایه خود بدهد. (اذا طبخت مرقه فاکثر مائهها و اغرفه لجیرانک منها)^۴ امام صادق علیه السلام فرمود: هنگامی که بنیامین از نزد یعقوب رفت، گفت: بار خدایا به من ترحم نمی‌کنی، دیدگانم را بردی و فرزندم را بردی، خداوند به او وحی فرستاد: اگر آنها را میرانده بودم باز زنده می‌کردم، تا شما آنها را مشاهده کنی و لیکن به خاطر بیاور که گوسفندی را ذبح کردی و کباب کردی و خوردی، اما به همسایه روزه‌دارت چیزی ندادی. امام علیه‌السلام فرمود: یعقوب بعد از این امر کرد از طرف او فریاد بزنند: هر کس نیازمند است، بیاید و در خانه یعقوب غذا بخورد، صبح و شب این ندا را می‌کردند.^۵

۷- امر به معروف و نهی از منکر

اگر چه بسیاری از باید ها و نبایدهای پیش گفته از باب امر به معروف و نهی از منکر است و این موضوع نقش محوری دارد، اما در اینجا منظور مسوولیت‌پذیری یک همسایه در قبال ارزشها و هنجارها و همچنین نابسامانیها و ناهنجاریهایی است که سکوت و مسامحه ناروا و مداخله در آن تکلیف می‌باشد. آن گاه که خانواده‌ای به طور مستمر شاهد برخی گفتارهای نامطلوب و رفتارهای نابهنجار خودآزار و دیگرآزاری که خلاف ارزش‌های اخلاقی و موازین الهی است، باشد، لازم است با اندیشه و حسن تدبیر و اخذ روشی معقول و کلامی منطقی و اجتناب از زبان تحقیر و تهدید، خیرخواهانه به وظیفه اخلاقی و تکلیف شرعی خود عمل نموده و به لحاظ بعضی ملاحظات فردی و منافع شخصی، یا حفظ مناسبات اجتماعی موجود و عدم احساس مسوولیت‌پذیری، چنین رسالت مهمی را فراموش نکنند. در روایات آمده که هر کس همسایه‌ای داشته باشد که گناه می‌کند ولی او را نهی نکند، شریک در گناه اوست. مَنْ لَهْ جَارٌ وَ يَعْمَلُ بِالْمَعَاصِي فَلَمْ يَنْهَهُ فَهُوَ

۱ نهج الفصاحة (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)؛ ص ۳۸۶

۲ بستانی، فرهنگ ابجدی؛ متن؛ ص ۶۵۲

۳ ابن شعبه، تحف العقول، ترجمه جنتی؛ متن؛ ص ۱۳۳

۴ دیلمی، إرشاد القلوب، ترجمه سلگی؛ ج ۱؛ ص ۴۷۹

۵ طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص: ۲۰۳ و فیض کاشانی، الوافی، ج ۵، ص: ۵۱۶

شَرِيكُهُ^۱.

البته هرگز نباید احساس مسؤولیت و تعهد مخلصانه فردی را در اجرای امر به معروف و نهی از منکر، با هیجانات غیرمعقول، عصبانیت‌ها و پرخاشگری‌های نفسانی همراه کنیم و تلاش نماییم در جامعه اسلامی که بیشترین مسؤولیت هدایت خانواده‌ها و ترویج فرهنگ و ارزش‌های الهی بر عهده کارگزاران آن است، گامی فراتر از حریم ارزش‌ها و تقید به قانون برداریم.^۲

لزوم رازداری و پرهیز از کشف اسرار

زیستن طولانی افراد در یک محل به تدریج موجب آگاهی همسایگان از اسرار زندگی همدیگر می‌شود. آشکار ساختن اسرار مردم و فاش کردن عیوب آنان کار ناپسندی می‌باشد و اگر انسان بر حسب اتفاق بر رازی آگاه شد باید آن را مخفی کند و مصداق این مثل که حقّ جلّ و علا می‌بیند و می‌پوشد، و همسایه نمی‌بیند و می‌خروشد (سعدی، گلستان) نباشد. چنان که امام سجاده (ع) می‌فرماید: «و لا تتبع له عورة فان علمت علیه سوء سترته علیه^۳» اگر بر عیب همسایه‌ات آگاه شوی، باید آن را پنهان سازی. در غیر این صورت، بنا به فرموده امام علی (ع) باید منتظر پی‌آمدهای ناگوار کشف اسرار همسایه باشد: «مَنْ تَطَّلَعَ عَلَى اسْرَارِ جَارِهِ اِنْهَتَكَ اسْتَارُهُ» کسی که به اسرار درونی همسایه اش سرکشد او درصدد آگاهی یافتن از وضع درونی او برآید، پرده‌هایش دریده می‌شود.^۴

پیامدهای های خوش همسایگی

آبادی شهرها و دیارها

مراودات صمیمانه و مبتنی بر اصول اخلاقی، آبادانی شهرها را در پی دارد. این آبادی هم به جهت ظاهری و هم به جهت باطنی است. در پرتو مشارکت و تعامل سازنده همسایگان، امور محله سامان یافته و آبادانی ظاهری تسریع می‌گردد. همچنین کالبد چنین شهر و محله‌ای از یک وجود بی‌روح به پویایی و تکاپو مبدل می‌شود. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: خوش همسایگی شهرها را آباد می‌کند. (حَسَنُ الْجَوَارِ يُعَمِّرُ الدِّيَارَ)^۵

ازدیاد رزق و فزونی برکت

رزق و برکت چه به لحاظ ظاهری و مادی و چه از حیث درونی و معنوی در چنین فضای مسالمت آمیزی روزافزون می‌گردد. چنانچه امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: خوش همسایگی رزق را افزایش می‌دهد. حسن

۱ دیلمی، إرشاد القلوب إلى الصواب؛ ج ۱؛ ص ۱۸۳

۲ افروز، روانشناسی رابطه‌ها، ص ۱۰۳ - ۱۱۶

۳ مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی، لوامع صاحبقرانی مشهور به شرح فقیه؛ ج ۸؛ ص ۷۸۶

۴ خوانساری، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم؛ ج ۵؛ ص ۳۷۱

۵ کلینی، کافی (ط-الاسلامیه) ج ۲، ص ۶۶۷، ح ۸ و طبرسی، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، ص ۲۰۱

الجوار یزید فی الرزق.^۱

پ. طول عمر

طبق روایات خوش‌همسایگی به افزایش عمر می‌انجامد. طبعاً احوالپرسی‌های سفارش‌شده، صلح‌رحم، یاری‌رساندن و غمخوار هم بودن و زندگی توام با صفا و صمیمیت و بدون کینه و کدورت می‌تواند به آرامش روان و سکینه‌خاطری منجر شود که از شرایط طول‌عمر می‌باشد. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: خوش‌همسایگی عمر را افزایش می‌دهد. (حسن الجوار زیاده فی الأعمار)^۲

ت. آمرزش گناهان

آمرزش گناهان، پاداش خداوند به کسانی است که همسایه‌ها از آنان راضی باشند. پیامبر خدا(ص) فرمود: مَنْ مَاتَ وَ لَهُ جِيرَانٌ ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ رَاضُونَ عَنْهُ غُفِرَ لَهُ.^۳ هر کس بمیرد، در حالی که سه همسایه داشته باشد و همگی از او راضی باشند، آمرزیده می‌شود.

همسایگی و دنیای مدرن

پس از بحث و بررسی پیرامون جایگاه همسایه و آداب اخلاقی همسایه‌داری در اسلام بخش پایانی این نوشتار را به همسایگی و دنیای مدرن و تطبیق تعالیم ناب اسلام بر زندگی‌های جدید اختصاص می‌دهیم.

مقایسه سبک زندگی دیروز و امروز

در گذشته مراودات و تعاملات حرف اول را در مناسبات می‌زد تا تشریفات و تجملات. همسایه‌ها بیشتر از حال و روز هم مطلع بودند و به امور هم رسیدگی می‌کردند. با اینکه به لحاظ مادی در سطح بالایی قرار نداشتند، لکن آمدوشدشان پررونق‌تر و زندگی‌شان پربرکت‌تر بود. در گذشته بیشتر وقت مردم بعد از خانواده با همسایگان و نزدیکان سپری می‌شد. کسب اطلاعات آشپزی، خانه‌داری، درمانی و اموری مشابه، با مشورت و همفکری مجاوران حل می‌شد. عروسی‌ها و جشن‌ها در گذشته جذابیت ویژه‌ای داشت. برای اداره و برپایی مراسم از همسایگان و اطرافیان استفاده می‌شد. از منزل همسایه جهت پذیرایی از مهمانان، از وسیله نقلیه‌شان جهت حمل‌ونقل و رفت‌وآمدشان بهره گرفته می‌شد و همه این تعاملات باعث همبستگی و همدلی می‌شد.

این شیوه زندگی در برخی مواقع اگر چه منجر به نابسامانی‌های می‌شد، گاهی به مداخلات و بعضاً مزاحماتی می‌انجامید، اما در مجموع محسناتش بیشتر و ثمراتش پربارتر بود. اگر آشی یا غذایی پخته می‌شد همه در پخت و مصرف سهیم بودند. نقشی که یک همسایه در مواردی چون مسافرت یا بیماری برای یک خانواده ایفا می‌کرد بسیار بیشتر از نقش اقوام بود. هنگام مسافرت همسایه علاوه بر نگرهبانی و رصد

۱ فیض، الوافی، ج ۵، ص ۵۱۵

۲ فیض کاشانی، الوافی، ج ۵، ص ۵۱۷

۳ نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۸؛ ص ۴۲۲

رفت و آمدها، حافظ باغچه و گل و گیاه و سایر ملزومات خانه و خانواده بود. اگر پدر و سرپرست خانواده‌ای قصد سفر داشت همسایه‌ها سرپرستی خانواده را عهده‌دار بودند. مسافر را بدرقه کرده، آتش پشت پا می‌پختند و هنگام بازگشت خصوصا سفرهای زیارتی استقبال بود و چاوشی و قربانی و... اگر مریض می‌شدند، تیماردار یکدیگر بودند و اگر مقروض، وامدار هم. کسی بار خاطری داشت همسایگان یار شاطر می‌شدند. کودکان با کودکان همسایه به بازی پرداخته و شیوه‌های تعامل را به صورت مرحله به مرحله می‌آموختند و این چنین زندگی لطفی دو چندان داشت.

اما امروزه رسانه‌ها تعاملات افراد را مدیریت می‌کنند و سرگرمی افراد با سریالها و برنامه‌های تلویزیونی و ماهواره ای پر شده و گسترش وسایل ارتباط جمعی باعث سستی در روابط همسایگان شده است. شبکه‌های مجازی جای مراودات حقیقی را گرفته، گیم‌نت‌ها بازی‌های تصنعی را گسترش داده و شادابی را از بچه‌ها ستانده‌اند. همه چیز فانتزی و ماشینی شده است، عروسی‌ها و جشن‌ها واگذار به ارگانها و شرکت‌ها شده و دیگر شور و حال گذشته را ندارد و تبدیل به یک برنامه صوری جهت رفع تکلیف و بعضا چشم و هم‌چشمی‌های تنزل یافته شده است. اینترنت وظیفه مشاوره و همفکری روزمره افراد را عهده‌دار شده است. بشر امروز فضا را تسخیر کرده و لایه‌های فوقانی جو را بیشتر از همسایه فوقانی خود می‌شناسد. آنچه تا دیروز هنجار بود امروز ناهنجاری است و برعکس.

۲- آیا چهاردیواری اختیاری است؟

اصطلاحی که بر اثر زندگی شهروندی جدید و اغلب آپارتمان نشینی رایج گردیده این است که در مقابل اعتراضات همسایگان بگوئیم؛ چهاردیواری اختیاری. این مدعا شاید زمانی موجه باشد که مثلا فردی در بیابان زندگی کند و اقداماتش بر زندگی اطرافیان تاثیری نداشته باشد. اما جایی که فاصله ما با همسایه کناری فقط به اندازه یک دیوار است و رفتار ما گاه از چهار جهت بر زندگی همسایگان تاثیرگذار می‌باشد، خیر. حتی قانون نیز تصرفات شخصی در حریم خود را که منجر به اذیت دیگران باشد روا نمی‌دارد.

قانون مدنی ماده ۱۳۲ - کسی نمی‌تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم تضرر همسایه شود مگر تصرفی که به قدر متعارف و برای رفع حاجت یا رفع ضرر از خود باشد.^۱

اگر هرکس بخواهد و مجاز باشد، بدون توجه به حقوق دیگران، حقوق خود را بی‌پروا اعمال کند، زندگی اجتماعی با مشکل روبرو می‌شود. چرا که اعمال آزادانه حقی، در تنافی با آزادی‌های دیگران قرار می‌گیرد.

برافروختن آتش و دود، بوهای نامطبوع، سرو صداهای ناهنجار، رفت و آمدهای نابهنگام، همگی مستقیم اثرش را به دیگران تحمیل می‌کند. فرض کنید فردی با این استدلال که چهار دیواری اختیاری است بخواهد در یک مجتمع مسکونی حیوان خانگی نگه‌داری کند که مزاحمت ایجاد می‌کند. حتی نگهداری پرندگانی که در لسان شرع مستحب بوده و بر آن تاکید شده است، چنانچه هنجارهای زندگی‌های جدید را مراعات نکند، پذیرفتنی نیست. مشارکت در تامین هزینه‌هایی که مرسوم مجتمع هاست، مثل شارژ ساختمان، فضای سبز، آسانسور و ... از جمله بایسته‌های اخلاقی زندگی جمعی است و به صرف اینکه شخصی قصد استفاده ندارد،

نمی توان از آن عدول کرد و استنکاف در چنین مواردی مصداق آزار می باشد، که حرمت آن گذشت. اگر چه برخی از اختلافات ایجاد شده بین همسایگان را می توان از طریق مجامع حقوقی و شوراهای حل اختلاف فیصله داد، اما راه اصلی و کارساز حل و فصل اختلافات، نصب العین قراردادن روایاتی چون: آنچه برای خود نمی پسندی برای دیگران مپسند یا هر که همسایه از شر او در امان نباشد مسلمان نیست، می باشد.

۳- معیار انتخاب موقعیت جغرافیایی خانه

امروزه چون به خانه به دید یک کالای سرمایه ای و در برخی موارد وسیله فخر فروشی و تشریفات مرسوم جامعه نگریسته می شود، باید ها و نبایدهای اصلی مد نظر قرار نمی گیرد. اینکه در بالا یا پایین شهر باشد، چشم انداز خوبی داشته باشد، آینده خوبی از جهت افزایش ارزش ملک داشته باشد، به مراکز خرید و اداری و تفریحی دور یا نزدیک باشد و... به قدری اهمیت دارد که سایر جنبه ها مغفول می ماند. اصولاً فرد در بنگاههای خرید و فروش املاک، ملک خود را پسندیده و خریداری می کند و معلوم نیست با همسایه برخوردی داشته باشد، چه رسد به اینکه همسایگان خوب را ملاک انتخاب محل زندگی نماید.

حال آنکه یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و اله از ایشان پرسید ای رسول خدا تصمیم دارم خانه ای بخرم به نظر شما کدام محله را انتخاب کنم، حضرت بدون آنکه محله خاصی را به او پیشنهاد کنند فرمودند: **الْجَوَارِ ثُمَّ الدَّارَ وَ الرَّفِیقَ ثُمَّ السَّفَرَ**. نخست همسایه سپس خانه نخست رفیق آنگاه سفر. اوحدی در این معنا سروده است:

تا ندانی که کیست همسایه	به عمارت تلف مکن مایه
مردمی آزموده باید و راد	که به نزدیکشان نهی بنیاد
خانه در کوی بختیاران کن	دوستی با لطیف کاران کن

بایسته های اخلاقی زندگی مدرن

اگرچه بایسته ها و نبایسته های اخلاقی، سنتی و مدرن ندارد و کاربست آن متوقف بر زمان و مکان خاصی نیست، لکن اقتضات زندگی جدید، مدل های رفتاری نسبتاً متفاوت تری را ایجاد می کند که به چند مورد از آن اشاره می شود:

اگرچه پختن غذاهایی که بو و دود قابل توجهی تولید می کنند، مثل کبابها و... جرم نیست، لکن انتقال آن به فضاهای سبز و محیط های باز، پسندیده تر خواهد بود.

هرچند تعمیرات مربوط به منزل ضروری و اجتناب ناپذیر است، لکن بایسته است در ساعاتی انجام پذیرد که در تعارض با زمان استراحت و خواب همسایگان نباشد.

در مواردی که ناچاریم از فضای جلو خانه همسایه یا پارکینگ اختصاصی دیگران استفاده کنیم، حتی اگر

برخورد و اعتراضی هم صورت نگیرد، لازم است رضایت همسایه جلب شود. تقاضا کردن از همسایه و درخواست چیزهایی مثل نان یا ظروف آشپزخانه یا سایر وسایل در حد محدود و ضروری و پس از ارزیابی شخصیت همسایگان اشکالی ندارد، لکن بایست اولاً به تکرار نینجامد و در ثانی بلافاصله پس از استفاده از وسایل، برگردانده شود.

چنانچه بگومگو یا دعوی مختصر و متعارفی درون خانواده همسایه دیدیم، بهتر آن است که ضمن تغافل، از جستجو و تجسس در امور خصوصی دیگران بپرهیزیم.

اگر قصد نظافت جلو منزل خود را داریم، بهتر آن است که در صورت امکان به پاکسازی فضای متعلق به همسایه نیز پردازیم. چنانچه این امر میسر نیست نباید زباله‌های خود را به سمت منزل همسایه انتقال دهیم.

هنگام آبیاری درختان یا گلهای مقابل محیط مسکونی، آب‌دهی به گیاهان همسایه نیز از حسن همجواری ناشی می‌شود.

نتیجه‌گیری

با مطالعه و تدبر در منابع اصیل دینی می‌توان معیارهایی برای معاشرت با دیگران به ویژه همسایگان استخراج نمود که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد.

۱- آنچه برای خود می‌پسندی برای دیگران بپسند و آنچه برای خود نمی‌پسندی برای دیگران مپسند، که از زبان ائمه هدی به ما رسیده است. ۲- طبق فرمایش نورانی *كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ* همگی ما در قبال دیگران مسوولیم. ۳- تاکید دین مبین اسلام بر معاشرت و تعامل با مردم و پرهیز از فردگرایی و انزواطلبی، شاخص دیگری در این موضوع است.

قرآن کریم در آیه ۳۶ سوره نساء حق همسایه را در امتداد حق بندگی، والدین، ارحام و ایتم یادآور می‌شود و با تقسیم همسایه به دور و نزدیک بر اهمیت آن تاکید دارد.

آنچه از مجموع تفاسیر پیرامون همسایه دور و نزدیک برداشت می‌شود، این است که ظاهراً مراد از (الجار ذی القربى) هم قرابت فیزیکی و مکانی، هم قرابت خویشی و قومیتی و هم قرابت عقیدتی و آئینی می‌باشد. چنانچه در مورد (الجار الجنب) هم همسایگان دور تر مکانی مشمول آیه می‌شود، هم دوری خویشاوندی را شامل می‌شود و هم فاصله ایمانی و عقیدتی را. با این اوصاف اگر کافری همسایه قریب کسی باشد، به جهت قرابت مکانی‌اش همسایه محسوب می‌شود و اگر مومنی همسایه قریب‌اش باشد، هم به جهت نزدیکی مکانی و هم به جهت پیوند ایمانی در سلک همسایگان قرار می‌گیرد. طبعاً همسایه خویشاوند مومنی که نزدیک انسان سکونت دارد، از سه جهت حق همسایگی دارد.

از منظر ائمه هدی اخلاق همسایه‌داری صرفاً آزار نرساندن بدانها نیست، بلکه رفتار خوب و نیک با همسایه بعلاوه صبر پیشه کردن در برابر اذیت‌های آنان هم از آداب معاشرت با همسایه است. در روایات وارده گاهی خوش همسایگی شرط مسلمانی و زمانی به عنوان نشانه ایمان معرفی شده است و کسی که از حال و روز همسایه بی‌اطلاع و از گرسنگی و تشنگی او بی‌خبر باشد، غیرمومن معرفی گردیده است. پاره‌ای از

روایات رفتار نیک با همسایه را علامت شیعه و برخی نیز نشان جوانمردی دانسته اند. در برخی روایات حرمت همسایه را چون حرمت مادر، نفس انسان، خون انسان و... دانسته‌اند و پیرامون حقوق همسایه تاکیدات فراوان داشته‌اند.

از جمله آدابی که در تعامل با همسایه در منابع اسلامی بدان تاکید شده است، عبارتند از: عدم آزار و اذیت همسایه، صبر بر لغزشهای آنان، احسان به همسایه حتی در برابر آزارها، احوال‌پرسی از همسایه، مراعات همسایه در طبخ و طعام، امر به معروف و نهی از منکر.

در روایات دیگری پیامدهای خوش همسایگی را موارد ذیل برشمرده‌اند: آبادی شهرها و دیارها، ازدیاد رزق و فزونی برکت،

طول عمر، آموزش گناهانکه به تفصیل در مقاله بدان پرداخته شد.

گستره مفهومی همسایه، امروزه بر اثر زندگی در مجتمع‌های مسکونی و آپارتمانی وسیع‌تر شده و بایسته‌های اخلاقی متفاوت‌تری را نسبت به گذشته شامل می‌شود و رعایت دستورات و هنجارهای اسلام حیاتی‌تر است. در دنیای مدرن به ویژه بر اثر زندگی آپارتمانی و با توجه به گسترش فضاهای مجازی و تاثیرات رسانه‌ها، تعاملات انسانی کمرنگ‌تر شده و انسانها تنها تر شده‌اند.

انسانی که کهکشانها را درنوردیده است از حال همسایگان و خویشان بی‌خبرتر و دورتر شده است. وقتی حقوق همسایه و حرمت آن را از منظر اسلام که تعالیمش فرازمانی و فرامکانی است، بررسی می‌نماییم، می‌یابیم کاربست آن تعالیم، در زندگی‌های نوین ضروری‌تر می‌باشد.

لذا باید بدانیم که زندگی در مجتمع‌های مسکونی الزاماتی دارد، مانند اینکه: چهاردیواری در تعریف امروزه مجتمع‌های مسکونی کاملاً اختیاری نیست. مراعات همسایه از جهت سرو صدا، مصرف، پخت و پز، رفت و آمد و... از جمله بایسته‌های شرعی، قانونی و عرفی زندگی انسانی است. تجسس و مداخله در زندگی همسایگان شایسته نیست.

همچنین باید تلاش کنیم، گیم‌نت‌ها و بازیهای مجازی جای فضاهای پویا و صمیمانه بازی کودکان همسایه را نگیرد. رسانه‌ها و فضاهای مجازی، مشاوره‌ها و انتقال تجربیات کلامی رخ به رخ و همفکریهایی روزمره مجاوران را حذف نسازد. وسایل ارتباطی جدید جایگزین صله ارحام و دید و بازدیدهای بی‌واسطه نشود. اطلاع از حال و روز همسایه، سرکشی و امداد رسانی ضابطه‌مند، دخالت تلقی نگردد و تبدیل به یک عادت و هنجار نشود.

در پایان باید خاطر نشان ساخت که گرچه برخی از اختلافات ایجاد شده بین همسایگان را می‌توان از طریق مجامع حقوقی و شوراهای حل اختلاف فیصله داد، اما راه اصلی و کارساز حل و فصل اختلافات، نصب‌العین قراردادن روایات فوق‌الذکر و تعالیم نورانی اسلام در برخورد باهمنوعان به طور عام و در مواجهه با همسایگان به طور خاص می‌باشد.

منابع و مأخذ

- ۱- ابن اشعث، محمد بن محمد، بی تا، الجعفریات (الأشعثیات)، تهران، چاپ اول.
- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، بی تا الخصال، ترجمه فهری، تهران، چاپ اول.
- ۳- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۶۲ش، الخصال، قم، چاپ اول.
- ۴- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۸۲ ش، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ترجمه انصاری، قم، چاپ اول.
- ۵- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۸۰ش، علل الشرائع، ترجمه ذهنی تهرانی، قم، چاپ اول.
- ۶- ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۷۷ش، معانی الأخبار، ترجمه محمدی، تهران، چاپ دوم.
- ۷- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۳۸۲ش، تحف العقول، ترجمه جنتی، تهران، چاپ اول.
- ۸- افروز غلامعلی، ۱۳۸۹، روانشناسی رابطه ها، تهران، دانشگاه تهران.
- ۹- بافکار، حسین، ۱۳۸۹ش، آداب اجتماعی اسلام «مبانی، روش ها و کارکردها» قم: صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی.
- ۱۰- بستانی، فؤاد افرام، ۱۳۷۵ش، فرهنگ ابجدی، تهران، چاپ دوم.
- ۱۱- پاینده، ابوالقاسم، ۱۳۸۲ش، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله) - تهران، چاپ چهارم.
- ۱۲- حلی (علامه)، حسن بن یوسف بن مطهر، ۱۳۷۴ش، آینه یقین (ترجمه کشف الیقین)؛ قم، چاپ اول.
- ۱۳- خوانساری، آقا جمال محمد بن حسین، ۱۳۶۶ش، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم - تهران، چاپ چهارم.
- ۱۴- سعدی، بوستان سعدی.
- ۱۵- سید رضی، ۱۳۷۹ ش، نهج البلاغه امیر مومنان، ترجمه محمد دشتی، قم، نشر لقمان.
- ۱۶- عده ای از علماء، ۱۴۲۳ق / ۱۳۸۱ش، الأصول الستة عشر (ط - دار الحدیث)، قم، چاپ اول.
- ۱۷- علی بن الحسین زین العابدین، ۱۳۸۹ ش، صحیفه سجادیه، ترجمه حامد رحمت کاشانی، تهران، پیام عدالت.
- ۱۸- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۶۹ ش، أصول الکافی، ترجمه مصطفوی، تهران، چاپ اول.
- ۱۹- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ ق، الکافی (ط - الإسلامیة)، تهران، چاپ چهارم.
- ۲۰- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۶۴ ش، الروضة من الکافی، ترجمه رسولی محلاتی، تهران، چاپ اول.
- ۲۱- کراچکی، محمد بن علی، بی تا، گنجینه معارف شیعه امامیه (ترجمه کتاب کنز الفوائد و التعجب)، تهران، چاپ اول.
- ۲۲- طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۷۹ ش، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.

- ۲۳- طبرسی، علی بن حسن، ۱۳۷۴ش، مشکاة الأنوار، ترجمه عطاردی، تهران، چاپ اول.
- ۲۴- طبرسی، ۱۳۶۰ ش، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ترجمه مترجمان، تهران، انتشارات فراهانی.
- ۲۵- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، ۱۴۰۶ ق، الوافی، اصفهان، چاپ اول.
- ۲۶- فتال نیشابوری، محمد بن احمد، ۱۳۶۶ ش، روضه الواعظین، ترجمه مهدوی دامغانی، تهران، چاپ اول.
- ۲۷- قرائتی محسن، ۱۳۶۳ ش، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن .
- ۲۸- دیلمی، حسن بن محمد، ۱۴۱۲ق، إرشاد القلوب إلی الصواب (للدیلمی)، قم، چاپ اول.
- ۲۹- دیلمی، حسن بن محمد، ۱۳۷۶ش، إرشاد القلوب، ترجمه سلگی، قم، چاپ اول.
- ۳۰- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، ۱۴۰۳ق، بحار الأنوار (ط - بیروت)، بیروت، چاپ دوم.
- ۳۱- مجلسی، محمد تقی بن مقصود علی، ۱۴۱۴ق، لوامع صاحبقرانی مشهور به شرح فقیه، قم، چاپ دوم.
- ۳۲- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴ش، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- ۳۳- میبدی، احمد بن محمد، ۱۳۵۲ش، خلاصه تفسیر ادبی و عرفانی قرآن مجید، ترجمه حبیب الله آموزگار، تهران، اقبال.
- ۳۴- نوری، حسین بن محمد تقی، ۱۴۰۸ق، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، چاپ اول.

مقالات

مناسبت‌های اخلاقی و رفتاری با همسایگان، پاسدار اسلام، اسفند ۸۳ و فروردین ۸۴، شماره ۲۷۹ و ۲۸۰

نرم افزارها

نرم افزار مرکز تحقیقات اسلامی نور، جامع الاحادیث و جامع التفاسیر

سایت ها

<http://www.andisheqom.com/>
<http://www.dadkhahi.net>
<http://www.hawzah.net>
<http://zolghadry.blogfa.com>
<http://rasekhoon.net>
<http://www.farhangnews.ir>
<http://pajuhesh.irc>